

МИСТЕЦТВО В ІННОВАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються проблеми осучаснення педагогічної освіти, увага зосереджується на інноваціях такого спрямування, яке передбачає, насамперед, розвиток особистісного чинника, розкривається роль мистецтва у професійній підготовці вчителя, зокрема початкової школи. Висвітлено можливості мистецтва у формуванні духовної культури студентів, визначається потенціал впливу художньої діяльності на розвиток комунікативних умінь, елементів педагогічної техніки майбутніх учителів. Особливо великого значення надається мистецтву у активізації творчих здібностей сучасного педагога, спроможного виявляти ініціативу, застосовувати нестандартні підходи у побудові педагогічної стратегії вирішення навчальних і виховних завдань сучасної школи.

***Ключові слова:** інновації, інноваційне середовище, мистецтво, педагогічна освіта, майбутній вчитель початкової школи.*

Постановка проблеми. Потреба оновлення, модернізації педагогічної освіти, впровадження інновацій у підготовку вчителя, зокрема початкової школи, мотивується стрімкістю змін у суспільстві, прискореним темпом його розвитку, ускладненням соціальних зв'язків, систем комунікацій, створенням нових технологій. Перехід на багаторівневу систему навчання, створення моделі навчання з позицій загальноєвропейських стандартів, прагнення до можливості порівняння і визнання дипломів у межах "європейського дому" тощо, передбачають внесення суттєвої корекції у підготовку педагогічних кадрів.

Інноваційний простір педагогічної освіти визначається як цілісна, системна єдність нововведень, що стосується факторів, принципів, умов, необхідних і достатніх для нарощування потенціалу прогресивних змін у професійній підготовці вчителя. Що є визначальним у педагогічних інноваціях, в чому полягають засадничі підходи модернізації змісту і процесу підготовки вчителів, які домінують аспекти оновлення можуть спричинити позитивні зміни в освітньому просторі – ці і подібні питання визначають сутність обраної для розгляду в статті проблеми.

Аналіз літератури. Проблема підготовки вчителя була важливою завжди, її вирішення присвятили свої дослідження зарубіжні та українські педагоги, зокрема Г. Ващенко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович та ряд інших. На з'ясування сучасних умов розбудови педагогічної освіти зорієнтовано роботи таких знаних учених, як Н. Бібік, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Моляко, Н. Ничкало, О. Пехота, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін. Серед проблем інноваційного удосконалення підготовки вчителя, зокрема початкової школи, розглянуто такі, як вивчення педагогічного досвіду, аналіз його переваг і прорахунків; валеологічні аспекти організації навчання та підготовка студентів до впровадження здоров'язберігаючих орієнтирів організації навчання. Наукові інтереси багатьох дослідників фокусуються навколо таких важливих питань, як впровадження сучасних інформаційних засобів навчання новітніх технологій, методик, що зумовлюють інноваційні процеси в освіті. Широкого розгляду дістали питання адаптації навчання до вимог європейської освітньої системи.

Грунтуючись на здобутках сучасної педагогіки, зосередимось на педагогічних інноваціях такого спрямування, яке передбачає посилену увагу до розвитку саме особистісного чинника удосконалення освіти, до формування внутрішнього світу педагога. У полі нашого зору проблема створення інноваційного простору, який би сприяв формуванню і розвитку образу "Я" у майбутніх учителів. Орієнтуючись на пріоритет особистості, розглянемо роль мистецтва як одного із найефективніших засобів впливу на духовну сферу студентів, на їхні творчі можливості, комунікативну культуру, на становлення елементів педагогічної техніки, тобто на пріоритетні професійні якості.

Мета дослідження – висвітлити функції і можливості мистецтва в інноваційному спрямуванні підготовки вчителя, зокрема, початкової школи.

Виклад основного матеріалу

Мистецтво і духовна культура учителя

Формування духовності майбутніх учителів – педагогічна проблема, яку зумовлено реаліями життя в епоху глобальної інформатизації. Подолання крену в бік практицизму, меркантилізму,

абстраговано-інтелектуального спрямування виховного процесу – інноваційні завдання сучасної освіти.

Категорія духовної культури – смне і багатовимірне поняття, в означення якого відомі науковці вкладали найтонші відтінки інтерпретації [1; 2; 4 та ін.]. Аналіз різних поглядів на сутність духовності як особистісної якості дає змогу схарактеризувати її як здатність до глибокого освоєння навколишньої дійсності, виявлення свого "Я" в контексті устремлень до Істини, Добра, Справедливості, освоєння внутрішнього світу як процесу відкриття в ньому найсуттєвішого, найлюдянішого. Духовність учителя – це універсальний феномен, який можна трактувати як інтегративну особистісну якість, що віддзеркалює сукупність його інтелектуальних, емоційних, етичних і естетичних характеристик і виражає морально релевантні потреби щодо відтворення і трансляції в учнівському середовищі загальнолюдських еталонів життя, спрямованих на благо інших. Саме духовність є найвищим результатом становлення індивідуальності такого вчителя-вихователя, який був би в змозі протистояти руйнівним впливам суспільного негативу, соціальним негараздам і всьому, що позначене характером змінювальності, тимчасовості, плінності.

Становлення духовності студентів – майбутніх учителів знаходить підтримку у розширенні діяльності естетичного спрямування, якою може стати спілкування з мистецтвом. Ми виходимо з того, що відчуття художньої гармонії співвідноситься із відчуттям гармонії особистісно-соціальної [7]. Мистецький твір виступає як об'єкт і суб'єкт прояву духовно-естетичного начала в людині. Людина, спроможна оцінити музичний твір у всій повноті його змісту і здатна виразити себе в мистецтві, раніше від інших може сприйняти (чи заперечити) нововведення соціального порядку.

Духовно-виховні можливості мистецтва зумовлено його здатністю до цілісного відтворення буття людини. Спілкування з мистецтвом сприяє подоланню вузького підходу до усвідомлення сенсу життя з позицій бездушного практицизму і утилітаризму. Важливого значення набуває іманентно притаманний художнім образам потенціал протистояння руйнаціям технократичного мислення, яке стає домінуючим у сучасному суспільстві.

Зауважимо при цьому, що справити такий вплив на людину може тільки істинне, високе мистецтво, таке, що відповідає найвищим критеріям гуманності і досконалості. На відміну від розхожих, невибагливих зразків художньої псевдокультури, справжнє мистецтво опікується не тільки "виробництвом" цінностей художньо-матеріального порядку, головне його призначення – формуванням шляхетної, одухотвореної особистості. То ж, розширюючи сферу залучення студентів до досягнення художньої творчості в інноваційному просторі педагогічної освіти, необхідно зважати на небезпеку застосування невибагливих зразків мистецтва, на можливість наштовхнутись на підводні рифи ототожнення культури з товарним виробництвом, з ремісницькими підробками під мистецтво, з тим, що можна купити і продати. Важливо пам'ятати, що твір мистецтва поза художніми, естетичними характеристиками, так само, як і позбавлений вираження духовних цінностей, перестає взагалі існувати як такий. Звертання до утилітаризованих зразків масової культури створює загрозу дезорієнтації студентів, зниження дії педагогічних важелів мистецько-виховного впливу на духовність особистості [3; 5 та ін.].

Мистецтво і творче становлення вчителя

Вища педагогічна школа сучасності покликана формувати творчу особистість, здатну ініціативно розвивати свої професійні уміння і навички, розширювати творчі виміри практичного досвіду, створювати нові знання і цінності. Зміст освіти майбутніх учителів має бути зорієнтований на такі інновації, які б сприяли швидкій адаптації студентів у самостійній педагогічній діяльності, творчому використанні своїх можливостей як для самореалізації у професійному й особистому житті, так і в інтересах суспільства, держави.

Яким чином заняття мистецтвом можуть сприяти досягненню цих завдань?

Підкреслимо, що мистецьке діяння завжди забарвлене прагненням до самовираження, до творчого переосмислення відображуваного в контексті виявлення власного "Я" [7, с. 18]. Поза творчістю мистецтво не існує. Взаємодія студентів з мистецтвом активізує бажання творити, проектувати нове, моделювати невідомі раніше підходи до навчання. Творчий аспект мистецької діяльності щільно пов'язано із евристичним. Оскільки художні образи – акумулятор творчої наснаги, заняття мистецтвом здатні заряджати творчою енергією людину, активізувати її здатність до творчості, до творчого самовиявлення, до творчої самореалізації. Зрозуміло, що активні форми заняття – спів, гра на музичних інструментах, малювання, акторська діяльність тощо, містять величезний заряд творчого розвитку особистості. Створення художніх образів у широкій палітрі мистецької діяльності, доступної студентам, виступає джерелом творчої енергії.

Виступаючи продуктом творення, мистецтво спонукає до творчості. Це положення психології творчості цілком очевидне і не викликає заперечення. А сприйняття художніх образів і їх оцінювання? Чи є в цих видах спілкування з мистецтвом місце для творчості? Чи містить художнє сприйняття можливості для творчої самореалізації особистості?

Міркування з цього приводу розгортаються в такий спосіб. Завдання реципієнта, того, хто сприймає художній твір, полягає в тому, щоб якнайповніше сприйняти те, що відтворив автор, перейнятися його почуттями, розкрити задум, сприйняти зображуване так, як цього хотів митець. Здавалось би, де ж тут місце для самовиявлення та ще й творчого? Відповідь криється у специфіці художнього відображення. Для того, щоб пізнати твір мистецтва, його зміст, сутнісні характеристики, недостатньо простого усвідомлення того, що зображується. Важливо стати на точку зору автора, побачити світ його очима, відчувати реальність так, як відчував її художник, композитор, поет. Власні почуття реципієнта вступають у взаємодію із сприйняттям автора твору. Той, хто сприймає художній образ, перебуває в полоні двох векторів – авторського і власного. Мета реципієнта – не тільки розшифрувати авторський задум, а й сформулювати власне ставлення до відтворюваного. Стикаються два світи – світ композитора, художника, театрального режисера тощо і світ глядача, слухача, читача. На цьому перетині і виникає підґрунтя для співтворчості того, хто сприймає художній образ, із авторським. Митець, автор веде глядача за собою, але глядач має і власний погляд на відтворюване. Глядачі, слухачі, читачі мають право на власні відчуття, бо інакше не може відбутися естетичне сприйняття, інакше руйнуються його психологічні закономірності. Отже, художнє сприйняття – це сприйняття співтворче. Ті, хто сприймають художні твори, ніби стають співучасниками творчого процесу, відкривають для себе нові світи, нові відчуття, стають співтворцем автора.

Оцінювання творів мистецтва – ще один із способів пізнання мистецтва, який містить потужний потенціал для творчої самореалізації особистості. Відтворюючи світ, художник ніби ділиться з нами своїми міркуваннями про нього, роздумами про життя, відтворює в образах мистецтва свої спостереження, погляди, оцінки. Реципієнт, сприймаючи художній твір, дивиться на світ очима художника, але при цьому зіставляє роздуми художника із власними підходами до світу, до життя. Саме тут і криється можливість виникнення співтворчості в оцінюванні художніх образів. Між композитором і слухачем, між художником і глядачем, між поетом і читачем виникає, так би мовити, свого роду діалог, зіставлення оцінювальних підходів до відтворюваної дійсності засобами мистецтва. Композитор розкриває в музиці свої почуття, переживання, навіяні реальним сприйняттям дійсності, при цьому "втягує" слухача в коло власних емоцій, "занурює" його у певний емоційний стан. Художник спрямовує погляд того, хто сприймає картину, в потік власних вражень від світу, поет у віршах передає своє світобачення, власну оцінку пережитого. Враження митця попадають на ґрунт життєвого досвіду реципієнта, співпадають, або не співпадають із його оцінками судженнями, породжуючи нові відтінки переживань, нові нюанси оцінного ставлення до світу.

Поза оцінним ставленням до дійсності мистецтво не існує, так само, як і поза оцінним ставленням того, хто сприймає мистецтво. При цьому оцінювальна діяльність реципієнта пронизує і власне відтворюваний художником світ, і характер відтворення життя у художніх образах, доповнюючи їх власним світобаченням, збагачуючи власним розумінням і почуттями. Художня оцінка набуває рис творчого освоєння світу. Евристичний ефект пронизує і оцінювальне пізнання.

Мистецтво і формування комунікативної культури учителя

Серед вимог оновлення педагогічної освіти яскраво вимальовується проблема формування комунікативної культури майбутніх вчителів. Відхід від авторитарності, впровадження різноманітних форм діалогу та партнерських стосунків між викладачем і студентом – проблеми, від вирішення яких залежить ефективність сучасної освіти. Не пригнічення власного "Я" учня, а вивільнення його творчої енергії, розвиток самостійності в питаннях опанування навчальним матеріалом вимагають від учителів оволодіння комунікативними технологіями організації навчально-виховного процесу. Комунікативна підготовленість викладача мистецьких дисциплін включає такі складові, як толерантність, здатність до педагогічної рефлексії, уміння створити емоційно-творчу атмосферу на заняттях, налаштованість на акцентуацію позитивних якостей учня в процесі навчання. Рішуча відмова від директивної стратегії навчання – веління часу. Яким чином спілкування з мистецтвом може сприяти розвитку комунікативних якостей майбутніх вчителів? Комунікативні аспекти стратегії залучення студентів до мистецтва передбачають спонування їх до встановлення художнього контакту між почуттями автора і своїм відчуттям образного змісту твору. При цьому важливо не пригнічувати власне "Я" студента, не нівелювати індивідуальні засади його сприйняття і розуміння художнього сенсу образів, не нав'язувати власну модель усвідомлення змістової основи твору, а навпаки – прагнути до того, щоб між художніми почуттями автора і художнього твору і учня було досягнуто взаєморозуміння, щоб чуже, авторське було сприйняте студентом як своє. Розвиток самостійності майбутніх учителів в питаннях опанування мистецьких явищ і трансляції навчальних набутоків в майбутню професійну діяльність вимагають від викладачів оволодіння комунікативними технологіями організації спілкування студентів із мистецькими явищами. Досягти успіху можливо тоді, коли будуть актуалізовані комунікативні виміри художнього образу, коли зміст мистецького твору студент сприйматиме як духовне послання автора і всьому світу, і йому особисто.

Мистецтво і педагогічна техніка учителя

Педагогічна техніка відіграє суттєву роль у досягненні професійної майстерності вчителя. Важливою її складовою виступає виразність мовлення. Інтонація та загальний тон, тембр голосу, дикція, динаміка звучання, дотримання пауз, розстановка акцентів тощо впливають не тільки на яскравість викладу, а й на такі його характеристики, як доступність, зрозумілість, розкриття змісту повідомлення вчителя. Добре поставлений голос, уміння керувати диханням, інтонаційно наголосити найважливіші поняття – важливі компоненти педагогічної техніки. Функція означених характеристик мовлення полягає ще й у визначенні іміджу вчителя, який утворюється в очах учнів. Завдяки наявності тих чи інших ознак мовлення виявляється психічна визначеність особистості. Емоційний стан учителя також певною мірою відтворюється через темп мовлення, дотримання пауз, динаміку звучання, інтонування тощо. Отже, майбутній вчитель має свідомо підходити до вироблення мовленнєвого компонента професійної діяльності.

Заняття мистецтвом, зокрема, вокальним, створює можливості для оволодіння "секретами" виразного мовлення. У процесі сольного співу чи хорових занять студенти розвивають здатність до довільного керування звучанням голосу, тривалістю дихання, усвідомлюють на практиці значення динамічного, тембрового, інтонаційного наголосу. Спорідненість виразних засобів співу і мовлення яскраво виступає при їх зіставленні. Виразність співу значною мірою досягається завдяки смислового застосуванню пауз, актуалізації емоційної функції наголосів, акустичному впливу динаміки звучання. А підтримання контакту з учнями? Теж нерідко досягається – інтонацією, динамікою, темпом говоріння. В розпорядженні учителя мають бути уміння роз'яснення, схвалення, заохочення учнів тощо мовленнєвими засобами такими, наприклад, як здатність підкреслити смислові акценти слова його експресивністю, органічною єдністю темпо-ритму мовлення, тембровими барвами голосу, застосуванням пауз і т.п.

Заняття театральним мистецтвом, мистецтвом виразного читання також містять значний потенціал впливу на формування педагогічної техніки вчителя. Це і артистизм, сценічна майстерність, що передбачає здатність донести до глядачів зміст п'єси, не розгубивши при цьому творчої наснаги, зберігши емоційний стан і встановивши зворотні зв'язки із публікою. Танцювальне мистецтво сприяє відпрацюванню виразності жестів, міміки, пантоміміки, що також мають неабияке значення у досягненні педагогічного професіоналізму.

Загалом заняття мистецтвом утворюють необхідну базу, фундамент набуття і вдосконалення студентами елементів педагогічної техніки.

Мистецтво і загальнокультурний, естетичний розвиток учителя

Вироблення інноваційної стратегії не може оминати дослідження ролі мистецтва як фактора естетичного розвитку майбутнього вчителя. Спілкування з мистецтвом розширює горизонти усвідомлення майбутніми учителями краси життя, людських стосунків, естетичного ставлення до педагогічної дії. Розвинутий у процесі занять мистецтвом естетичний смак, уявлення про досконале опосередковують повсякденну діяльність педагога, надаючи їй довершеності, досконалості, гармонії. Звичайно, бажано, щоб учитель початкових класів умів грати на музичному інструменті, співати, виразно читати, малювати тощо. Це, безперечно, додасть йому авторитету серед учнів. Водночас, говорячи про важливість естетичного розвитку майбутніх учителів, маємо на увазі не тільки практичні їх уміння в галузі мистецтва. Вважаємо особливо значущим сформованість естетичних орієнтирів світовідчуття студентів – відкритість до Краси, здатність до оцінювання прекрасного у різних сферах життя, прагнення втілити естетичні уявлення у повсякденне життя. Творення, продукування й освоєння художніх образів у процесі занять мистецтвом активно сприяють формуванню естетичних ідеалів, згідно з якими майбутні учителі вибудовуватимуть стратегію виховання школярів.

Висновки. Підводячи підсумки вище викладеному, підкреслимо, що мистецтво як суспільне явище сприяє формуванню духовної еліти нації, в тому числі педагогічної, виступає чинником творчого розвитку особистості. Важливого значення набуває мистецтво у становленні комунікативної культури майбутніх вчителів, виступає потужним стимулом активізації морально-естетичного становлення студентів, сприяє оволодінню ними елементами педагогічної майстерності.

Подальші дослідження мають враховувати потреби оновлення змістових основ позааудиторного проведення мистецьких занять, розробку нового формату їх впровадження, визначення організаційно-структурних чинників залучення майбутніх вчителів до мистецтва.

Використані джерела

1. Ананьев Б. Г. Задачи психологии искусства. Публикация и примечания Л.Л. Бочкарёва. *Художественное творчество* : сб. науч. трудов. – Ленинград, 1982. С. 236–242.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ, 2006. 272 с.

3. Дорошенко Т.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до забезпечення основ музичної освіти учнів: навч. посіб. Чернігів, 2015. 168 с.
4. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. Київ, 1997. 302 с.
5. Отич О.М. Мистецтво у змісті професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання: навч.-метод. посіб. Полтава, 2005. 200 с.
6. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ, 2008. 274 с.
7. Rogers S. J. Theories of Child Development and Musical Ability. *Music and Child Development* / ed. F. Wilson, F. Roehmann. – St. Louis, Missouri, 1990. P. 11–21.

Padalka G.

ART IN THE INNOVATIVE PEDAGOGICAL EDUCATION ENVIRONMENT

The article deals with the problem of pedagogical education updating. The attention is focused on such type of innovation that presupposes the development of personal factor, the revealing of art role in professional teacher training, and primary school teacher training, in particular.

The article highlights the possibilities of art in students' spiritual culture formation, the potential of artistic activity influence on communicative skill development, and elements of future teachers' pedagogical technology. Particular consideration is given to art in enhancing creative skills of the contemporary teacher, who should be able to take initiative, implement non-standard approaches in pedagogical strategy construction for solving educational tasks of modern school.

While analysing the literature on the problem of teacher training under contemporary conditions of pedagogical education upgrading, the attention has been concentrated on pedagogical innovations. These innovations focus on personal factor development in the process of education improvement, as well as teacher's inner world formation.

The concept of innovative environment has been defined in the article. It is the integral, systematic unity of innovations including factors, principles, and conditions, necessary to increase the potential of progressive changes in professional teacher training.

The analysis of different views on the essence of spirituality as a personal quality gives the opportunity to characterize it as the ability to profoundly master the surrounding reality, the discovery of personal "I" in the context of striving for the Truth, Good, Justice, the development of inner world in the process of disclosure the most essential and humane notions.

It has been suggested that further research should take into account the need to update the content of extracurricular art activities, work out a new format for their implementation, and identify organizational and structural factors for future teachers' involvement into the world of art.

Key words: *innovation, pedagogical education, future primary school teacher, innovative environment.*

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018 р.